

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Датум 15. 01. 2016.

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовео комисију 28. 12. 2016. Научно-наставно веће Филолошког факултета у Београду Одлуком број 3085/1. Научно-наставно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Милеса-Стефановић Бановић предала под насловом <i>Беседе, слова и поуке на Благовести у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића.</i>
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назив уже научне области за коју је изабран у звање, датум избора у звање и назива факултета, установе у којој је члан комисије запослен: 1. др Томислав Јовановић, редовни професор, српска средњовековна књижевност, 06. 04. 2005, на Филолошком факултету у Београду. 2. др Љиљана Јухас-Георгиевска, редовни професор, српска средњовековна књижевност, 06. 04. 2005, на Филолошком факултету у Београду. 3. др Светлана Томин, редовни професор, српска средњовековна књижевност, 28. 03. 2013, на Филозофском факултету у Новом Саду.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
Име, име једног родитеља, презиме: Милеса, Димитрије, Стефановић-Бановић. Датум рођења, општина, република:

12. 10. 1979. године, Београд, Србија

Датум одбране, место и назив магистарске тезе:

06. 05. 2010. године, Београд, Филолошки факултет, *Записи у српским рукописима Сентандрејске збирке.*

Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:

Филолошке науке

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Беседе, слова и поуке на Благовести у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Милесе Стефановић-Бановић под насловом *Беседе, слова и поуке на Благовести у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића* написана је у обиму од 396 страна. Рукопис дисертације подељен је на 11 засебих поглавља: Увод 1–7, О животу и раду Гаврила Стефановића Венцловића 8–30, (Кроз биографију, О образовању, Живот међу парохијанима, Књижевни рад, Извори и узори, Одједи Венцловићевог књижевног рада, Дилеме о Венцловићевом стваралаштву), Беседе на Благовести 31–72 (О празнику Благовести, Претходни беседници који су писали беседе на Благовести, Венцловићеве узори и *Беседе на Благовести*), Језик и правопис 73–121 (Археографски опис, Словни састав рукописа, Лигатуре и натписана слова, Састављено писање речи, Скраћенице, Писање бројева, Велико слово, Интерпункција, Писање и изговор грчких слова, Самогласници, Сугласници), Преводилачки поступак 122–170 (Венцловићева проширења приликом превођења, Изостављање сегмената изворног текста при превођењу, Преводилачки поступак, Синонимични низови, Прераде цитата из Светог писма и химнографије, Преношење црквенословенских сегмената и мешање језика), Стилско-језичке одлике *Беседа на Благовести* 171–222 (Лексика Венцловићевих беседа, Стилске фигуре у Венцловићевим беседама), Типологија Венцловићевих интервенција 223–245 (Празничне теме, Теолошке теме, Библијске теме, Полемичке теме, Морализаторске и поучне теме, Однос према молитви, Допуне у беседама Јоаникија Гаљатовског и Јована Дамаскина), Закључак 246–257, Начела приређивања текста 258, Библиографија 260, Рукописна грађа 260, Електронски извори и грађа, Литература 261–269, Приређени текстови *Беседа на Благовести* 270–374, Илустрације 375–391, Биографија 392.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У уводу је указано на значај теме која се бави јединственом појавом у српској књижевности и језику – преводима и прерадама Гаврила Стефановића Венцловића беседа, слова и поука предвиђених да се читају на Дан Благовести. Овај изузетни јеромонах, вредни писар и надахнути беседник из прве половине XVIII века, својим радом обележио је једно од кључних раздобља у историји српске културе. Мало је

сачуваних података о њему иако је исписао око 20000 страница рукописа боравећи по српским насељима у Горњем Подунављу, у Сентандреји, Ђуру, Коморану и Острогону. Углавном се сматра да је живео од 1680. до 1749. године, а да је током Велике сеобе 1690. године прешао у Сентандреју, где је у преписивачкој школи при капели Светог Луке био ученик калуђера Кипријана Рачанина, из манастира Раче крај Дрине, једног од последњих расадника српске писмености. Неким од просветитељских идеја Гаврило је још пре педесетак година предњачио испред Доситеја Обрадовића, а пре Вука Карацића користио је посебна слова за гласове *ћ*, *ђ*, и *џ*, а у неким случајевима и за гласове *љ* и *њ*.

У почетку свог рада Гаврило је преписивао богослужбене књиге писане на српскословенском језику. У другом, зрелијем периоду, он се окретао делима исписаним на народном језику. Међу њима налазе се беседе, слова и поуке, углавном намењене читању на богослужењу. Гаврило је српскословенске беседе језички прилагођавао и подешавао за боље разумевање. Његове адаптације углавном су се држале изворне садржине, али понекад је у томе постајао много слободнији. На местима која су представљала апстрактније појмове и сложенија расуђивања, изворни текст је допуњавао својим објашњењима, која су понекад представљале независне ауторске целине.

За основу својих истраживања кандидат је узео беседе на Благовести у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића које се налазе у рукопису под називом *Слова изабрана*, завршеном 1743. године. Овај рукопис данас се чува у Архиву Српске академије наука и уметности под бројем 137. Одабрано је тринаест беседа за детаљну анализу, од којих су по два слова Јована Златоустог, слова Јована Дамаскина и Максима Исповедника, пет слова Лазара Барановича, два Јоаникија Гаљатовског, тлкованије, поученије и пролог на Благовести.

Детаљан преглед радова аутора који су се бавили Гавриловим делом омогућио је кандидату јасну представу о свему што је до сада урађено на расветљавању овог обимног и често несагледивог прегалаштва. На том путу нашле су се и неке заблуде о Венцловићевом изворном стваралаштву. То је у овој дисертацији сагледавано са много више разложности и јасног рашчлањавања докле је шта ауторско, а шта преписивачки посао.

Како Венцловићеве Беседе на Благовести представљају окосницу ове дисертације, кандидат се опширно позабавио најпре самим празником Благовести, приказујући га у појединостима које подразумева црквени обред кроз богослужбену праксу. Засебно поглавље дисертације посвећено је претходним беседницима који су писали беседе на Благовести. Наведена су имена тридесетак великих црквених отаца са делима посвећеним празнику Благовести. Тим пребогатим корпусом беседничких дела указано је на сав значај великог празника Благовести и на засебан део византијске књижевности која се у преводима нашао и на словенском језику.

Од посебног значаја је писање о Венцловићевим узорима приликом својих прерада беседа на Благовести. Његово уверење да поучне црквене књиге треба преводити на народни језик имају порекло и главни ослонац у схватањима украјинских теолога и просветитеља, чија је дела преводио и приређивао. Главни узор Гавриловим прерадама црквених дела били су Лазар Баранович са делима *Мач духовни* и *Труби*

словес проповедних, а онда и Јоаникије Гаљатовски са делом *Кључ разуменија*. Мада је Венцловић стварао у време великог продора рускословенског језика код Срба у Угарској, он својим истрајним неговањем писања на српскословенском спада у последње ствараоце на језику светог Саве и свих српских писаца током протеклих шест векова. Његовим рукописима из четврте и пете деценије XVIII века завршава се употреба српскословенског језика у српској књижевности и писмености. Са друге стране, Венцловићева заслуга тиче се и увођења народног језика у књижевност. Она свакако није имала оне домете какве је нешто више од пола века касније постигао Вук Караџић, али је у историјском погледу од великог значаја.

У даљем току дисертације усредсређује се на појединачне беседе у Венцловићевој преради. Свака од њих сагледава се у контексту постојећих састава на српскословенском или рускословенском језику. За неке од њих није се могла наћи паралела међу постојећим преписима. Пратећи стање изворности код Венцловића, кандидат увиђа текстолошке блискости и одступања код оних беседа за које је нађен одговарајући текст ранијег преписа. Спроведена анализа одликује се исцрпношћу и јасним поступком поређења садржине и језичких појава. Притом се залази не само у стање какво је присутно у српскословенском препису, него се у одређеним случајевима прати и грчки текст, што свему у резултату анализе даје већу пуноћу и способност кандидата да постигне ширину поступка проучавања.

Месту Гаврилових беседа на богослужењима кандидат посвећује засебно поглавље. Истакнуто је „да до сада није указивано на значај који су слова светих отаца, поред тога што су могла бити читана као проповеди, имала у богослужењу и као типиком прописана *чтенија* (читања). Тако се, на пример, *Друга беседа Јована Златоустог* може изговарати као проповед, али је типиком предвиђена и као једно од чтенија на Благовести.“ Питање читања Венцловићевих беседа као проповеди привукло је пажњу кандидата и о томе је истакнуто уверење да иако су неке беседе веома обимне, „типиком је предвиђено да се једно чтеније може поделити на више делова, читати у неколико наврата, па чак и у више дана. Дужина чтенија није одређена, али је кроз праксу прихваћено да она буде око десет страна. Извесно је да је Венцловић баш у складу са овом праксом све *Беседе* поделио на „чести“ од по десетак страна, чак и када у изворним текстовима не постоје такве поделе.“ Оваквим закључком кандидат се приближио још више уверењу да је Венцловић припремао своје беседе за живо обраћање у облику проповеди. Како би што више прилагодио своје обраћање, Гаврило је у своје зборнике на народном језику „уносио и друге жанрове црквене књижевности, односно друга чтенија, која су за разлику од слова, која се могу читати и као проповеди, имала своје установљено место у типичу“. Он је стога у наслову сваког од ових текстова „прецизно наводио место у богослужењу на којем је предвиђено њихово читање“.

Веома развијено поглавље дисертације посвећено је језику и правопису. У њему је до танчина сагледано стање Венцловићевог, што читавом труду кандидата даје још већи значај и обележја комплексног приступа у проучавању. Археографским описом обухваћених дела изнете су одлике Венцловићевог дуктуса и правописних одлика. Велика брзина и учинак његовог рада огледао се и у овим деловима зборника, у којима

слова често носе одлике грчевитог обликовања и жеље за окончањем. Велики труд показан је у делу дисертације у коме се нашироко анализирају словни састав рукописа, лигатуре и натписана слова, састављено писање речи, скраћенице, писање бројева, велика слова, интерпункција, писање и изговор грчких слова, самогласници и сугласници.

Поглавље у коме се бави преводилачким поступком доноси темељне резултате разоткривања Венцловићевог рада на својим беседама. Поступком широко заснованог увида у категорију изворности и њеног издвајања од онога што представља превод, прераду или парафразу познатих и непознатих изворних дела, дошло се до непосреднијих сазнања какав је био Гаврилов начин рада. У свему се препознаје сложеност његовог приступа преради дела древних стваралаца, која је желео да приближи на пријемчивији начин окупљеним верницима. На богатој грађи показано је каква су и која су Венцловићева проширења у појединачним делима. Она илуструју репертоар његовог инвентивног приступа преради у којој се очувао смисао, али понекад на маштовитији и сликовитији начин него што су то обликовали познати црквени оци. Системом посебног графичког истицања ова појава још упечатљивије је дочарана у изворном навођењу примера из анализираних дела. Јасно се запажају делови које је Гаврило уносио мимо датог текста који је прерађивао. Посебна заслуга кандидата свакако је неизоставна када се погледају бројне странице на којима је уочљиво преобликовање путем уношења појединих речи, синтагми или већих целина. Осим ове појаве, посебно место дато је и изостављању сегмената изворног текста при превођењу, чиме је анализа још више употпуњена. Језгровит закључак кандидата заснован је на свеколиком увиду у Венцловићев преводилачки поступак: „Венцловић на извештан начин декомпонује црквенословенске термилошке изразе, јер његови слушаоци у свом појмовном свету нису имали ни близу толико разрађен систем терминологије као они којима су се обраћали Дамаскин, Гаљатовски или Баранович. Такође, Венцловићева термилошка лексика на народном језику није била на нивоу његових предложака, те су стога била потребна допунска објашњења“. У побољшању свог израза Венцловић је стварао и нове сложенице и кованице какве се ретко срећу и у богатијим речницима српског језика.

Посебно поглавље кандидат је посветио стилско-језичким одликама *Беседа на Благовести*, пратећи сва претходна проучавања и дајући свој суд о томе. Лексика коју је Венцловић користио показала се у великом обиљу кроз проучавање у овој дисертацији. Посебно су проучени црквенословенизми, народни језик, разговорне конструкције, узвици, позајмљенице, деминутиви, хипокористици, аугментативи. Кандидат је дао нарочит допринос анализирајући стилска средства којима се Венцловић користио у својим делима. Као изванредан стилиста, он је узоре за свој особен израз налазио у делима светих отаца, али често и у српском народном стваралаштву, које је у његово време итекако било живо и напајало га шароликошћу и осебујним богатством. Његова метафорика и симболика напоредо је библијска, али и народна. У том сплету изражајних могућности Гаврило се показао као стваралац кадар да доноси нове облике дела великих стваралаца ранијих епоха.

Поглавље посвећено типологији Венцловићевих интервенција долази као

логичан наставак свега што се у претходном делу дисертације говорило о његовом поступку и приступу делима црквених отаца. Кандидат запажа два основна тематска аспекта Венцловићевих допуна. „Један представљају катихетске поуке о библијским садржајима, богословским учењима, као и полемике о православљу као „јединој правој вери“. Други чине практични савети о томе како треба водити исправан хришћански живот.“ У видокругу његових беседа налазе се празничне, теолошке, библијске, полемичке, морализаторске и поучне теме.

Овако разуђена истраживања каква се налазе у овој дисертацији као да су тражила своју потврду у приређеним издањима Венцловићевих преписа дела која су била предмет свих сложених разматрања и анализе у претходном делу. У приређеним текстовима учињен је посебан напор кандидата да се у објашњеном кључу графички засебно обележавају текстолошке појаве којима се указује на Венцловићев поступак у преради својих беседа. Дисертација поседује списак коришћење литературе, скраћеница и одабраних снимака проучаваних рукописа.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ

1. *Ускршњи обичаји - слике из сећања Срба у Мађарској. Грађа и коментари*, Гласник Етнографског института САНУ LVII (1), Београд 2009, 269–286.
2. *Свакодневни живот Срба у Угарској на основу записа у рукописима Сентандрејске збирке*, Етнографија Срба у Мађарској 6, Будимпешта 2011, 121–135.
3. *Питање реформе црквеног календара: информисаност и ставови грађана Србије*, Гласник Етнографског института САНУ LIX (1), Београд 2011, 49–71.
4. *Слике из живота Срба северно од Саве и Дунава на основу извора археографског фонда Библиотеке Епархије будимске*, Зборник радова са скупа „III међународна научна конференција: Очување и заштита културно историјског наслеђа Србије у иностранству“, Институт за међународну политику и привреду у Београду, Београд 2011, 273–283.
5. *Инвентар српских ћирилских рукописа у Мађарској XIII–XIX век*, (коаутор Димитрије Стефановић), Археографски прилози 34, Београд 2012, 39–75.
6. *Етнолошка истраживања на основу архивских извора Епархије будимске: значај и могућности*, у: Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе. Зборник ЕИ САНУ 29, Београд 2013: 85–92.
7. *Употреба предмета са хришћанском симболиком у свакодневном животу у Србији*, Религија, религиозност и савремена култура од мистичног до (и)рационалног и vice versa. Зборник Етнографског института САНУ 30, Београд 2014, 115–125.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Бављење беседама, словима и поукама на Благовести у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића у дисертацији мр Милесе Стефановић-Бановић показало се у изузетно захтевном задатку. Сва пручавања која су притом спроведена разоткривала су најпре разноврсне методолошке проблеме који су се наметали у овако комплексној теми. У недостатку издања Венцловићевих дела, кандидат се потрудио да приређивањем датих састава заснује своја проучавања, што је захтевало далеко већи труд и време. У овој дисертацији достигнута је висока научна зрелост којом су најпре исцрпно пропраћени резултати других проучавалаца Венцловићевих састава

посвећених Благовестима. Највећи труд и допринос који проистиче из читаве дисертације односи се на систематично научно сагледавање врло сложене тематике и њеног целовитог уобличавања у слојевит резултат исказан кроз монографију и приређене текстове.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТАЖИВАЊА

Излагање кандидата у овој дисертацији остварено је примереним методолошким поступком који је омогућио вишеструки приступ делима која је Гаврило Стефановић Венцловић преводио и адаптирао за потребе непосредног обраћања верницима. Како би се стекао увид у досадашња проучавања, сагледани су резултати других истраживача, што је створило неопходне предуслове за оријентисање у теми и сва даља сопствена одређења на предстојећем путу. У главном и најопсежнијем делу изведена је текстолошка и језичка анализа обухваћених дела. Зрелим и умешним методолошким поступком указано је на богатство Венцловићевог језика, који почива како на српскословенској, тако и на народној основи, чиме је остварен потпунији спој два иначе сродна, али по природи различита наслеђа. Дисертација представља значајан допринос у проучавању непрегледног Венцловићевог дела.

IX ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

Дисертација мр Милесе Стефановић-Бановић под насловом *Беседе, слова и поуке на Благовести у преводу и преради Гаврила Стефановића Венцловића* својим научним резултатима заслужује да се брани на Филолошком факултету у Београду и комисија предлаже да се кандидат позове на одбрану.

Потписи чланова комисије

др Томислав Јовановић, редовни професор
Филолошког факултета у Београду

др Љиљана Јухас-Георгиевска, редовни професор,
Филолошки факултет у Београду

др Светлана Томин, редовни професор,
Филозофски факултет у Новом Саду